Kalapis Zoltán

A ZRÍNYI-CSALÁD EMLÉKEI OZALYTÓL SZALÁNKEMÉNIG*

Egy lezárult adriai kiküldetés után, a zágrábi és újvidéki újságírók háromfőnyi csoportja, autón, a horvát főváros felé tartott. Kérésemre nem Károlyvárosban, hanem Ozalyban tartottunk pihenőt: felsétáltunk a Kulpa folyó partján, egy sziklafal tetején álló vár falaihoz, bekukkantottunk a felújításra váró lovagterem bedeszkázott ablakain, s máris a kis falusi étteremben találtuk magunkat: részben, mert nem volt látnivaló, részben pedig mert sietős volt a dolgunk. Helyi specialitást rendeltünk: a Zrínyi szablyát, ami nem más, mint „ötféle húsból álló étek".

Ozaly a Frangepánok és a Zrínyiek sasfészke volt a XVI. és a XVII. században. Itt született Zrínyi Miklós, a költő, a hadvezér és a politikus (bár ez nem egy általánosan elfogadott irodalomtörténeti tény, többen is vallják, hogy a szülőhely valójában a csáktornyai várkastély volt), Zrínyi Ilona viszont – a költő unokahúga, II. Rákóczi Ferenc felesége, Munkács várának hős védője – egyértelműen itt látta meg a napvilágot.

A színhelyet a család barátja, a kortárs gróf Bethlen Miklós így írta le „önélet írásában": Ozaly – így szólt a látottak rögzítése – „nagy csuda raritás, Istentől csinált kősziklagát a Kulpa vizén által, s azon malom, rettenetes szakadatlan vízzugás, egymás szavát az ember nem hallja, hacsak nem kiált..."

Ez a hangos morajlás lett volna a két vagy talán csak az egyik Zrínyi-csemete altatódala? Azóta megzabolázták a folyó háborgó folyását. Még a XVIII. században hajózhatóvá tették, mert így kívánta meg a tenger felé irányuló búzakivitel, korunkban pedig két felépített vízi erőmű még inkább lecsendesítette.

A vár egyik nyugodt szegletében fordította le Zrínyi Péter gróf horvátra a *Szigeti veszedelmet,* az azonos nevű dédunoka ma már nehezen olvasható, de irodalomtörténetileg roppant jelentős hősköltemény ét Zrínyi Miklós életéről és hősi haláláról – a legendás kirohanásról. Ő a költő és a hadvezér Zrínyi Miklós öccse, aki a horvát végek főkapitánya volt, később pedig horvát bán. Könyvét Velencében jelentette meg 1660-ban *Adrijanskoga mora Syrena* címmel. Nem nehéz elképzelni azokat az érzelmekkel telített pillanatokat – a levegőben rezgő mozgásokat, lengő áramlatokat lehetett felfogni –, amikor a fiatalabbik testvér, a fordító átadta a friss könyv egy példányát az akkor már nagy tekintélyű bátyjának, a szerzőnek.

Megkapó minutumok lehettek.

* A szerző Az Alvidék évszázadai című, előkészületben levő kötetének egy fejezete

A magyarul író Zrínyi munkájának fordítását 1957-ben újra kiadták a *Stari pisci Hrvatske* című sorozatban, ezúttal jelentéktelenül módosított címmel: *Adrijanskog mora Sirena* (Az eposz kemény veretű sorai és Zrínyi lírai költeményei *Adriai tengernek Syrenaia* címmel Bécsben jelent meg 1651-ben.)

Nem titok az sem, hogy Ozaly várát, többedmagammal, 1963 júniusában, a X. pulai filmfesztivál befejezése után ejtettem útba, azaz több mint negyven évvel ezelőtt. Azóta keresem fel, több-kevesebb rendszerességgel, rövidebb-hosszabb időközökben a Zrínyi-család általam számon tartott kegyhelyeit. Valahogy mégis úgy történt, hogy sohasem lettek utazásaim fő célpontjai, csak mellékvágányokon jutottam el hozzájuk, némi kitérőkkel. „Ha már a közelben járok, keressem fel azokat is" – ez volt a magyarázat. Közben azért jegyzetfüzeteim, papírlapjaim egy irattartóba kerültek: hátha egyszer szükség lesz rájuk.

Most elérkezett ennek az ideje is: rendezgettem a papírra vetett adatokat – a fecniket és a cédulákat –, kiegészítem azokat. Elindítottam tehát azt a bűvös folyamatot, amelynek során a félkész áruból késztermék lesz, s forgalomba kerülhet. Hogy „fogyasztható" lesz-e, vagy selejt, azt előre nem lehet tudni.

Remélem a legjobbakat.

*

Horvátországban és Magyarországon – az Adriától Kanizsáig – nagyon sok Zrínyi-vár van, romos állapotban vagy ép falakkal állnak a bérceken, a hegytetőkön, a sziklafalakon, a szelíd halmokon. Családi szempontból egyik sem olyan híres, mint Ozaly, vagy mondjuk Csáktornya, amelyről a továbbiakban még szó lesz. Ezek zömmel gróf Zrínyi Miklósnak, a szigetvári hősnek a szerzeményei, zsákmánylásai, de úgy is mondhatnánk, hogy harácsolmányai, ami végső fokon igaz is, de azért némi magyarázatra szorul. Rá, a nagybirtokosra és horvát bánra hárult, a kor törvényei szerint, a török ár elleni védelem, mivelhogy a császár segélyére, a kincstár eszközeire nemigen lehetett számítani. Azért gyarapította tehát vagyonát, olykor erőszakkal is, hogy megteremtse az ellenállás anyagi alapját, eleget tegyen a ráruházott állami funkció követelményeinek, nem mellőzve persze egyéni érdekeit sem.

Valójában nem válogatta az eszközöket, bár igyekezett betartani a vagyonszerzésnek minden akkori törvényes változatát: a donációt, a zálogba vételt, a házassági megállapodást, az olykor gyanús örökösödési szerződést. Nem volt idegen tőle a hatalmaskodás, a fenyegetés, a kényszer, sőt a gyilkosság gyanúját sem tudta elkerülni.

A csöppnyi horvát váraknak nem volt túl nagy hadászati jelentőségük, de nagy birtoktestek tartóztak alájuk, meg aztán fontos szerepet töltöttek be a kereskedelmi utak védelmében: Zrínyinek és utódainak gazdasági ereje valójában a tenger felé áramló kivitelben, Velencével és más országokkal tartott kereskedelmi kapcsolatokban rejlett, különösen a marhaexport volt számottevő. Négy tengeri kikötőjük is volt az Adrián. A legfontosabb Buccari (Bakar), ahol nagy búza- és sóraktárak voltak, de jelentősek a bőr- és kelmelerakatok, a bor- és vasárumagaziniumok, a fatelepek. Kiemelkedő fontosságú még a Cirkvenica (Crikvenica) melletti Szelce is, amely ma

Zrínyi Miklósnak, a költőnek a szülőhelye(?): a Kulpa menti Ozaly vár

már csak fürdőhelyként ismert. Itt tárolták a kivitelre szánt sajtokat, a szárított halakat, a jófajta olívaolajat.

Az ország belsejében füzérként sorakozó birtokokon marha- és lótenyésztő telepeik voltak nagy számban, hatalmas szőleik és pincéik, fűrésztelepeik, malmaik. Több vashámort is birtokoltak mintegy kétszáz kováccsal. Zágrábban és Buccariban néhány árudát tartottak fenn.

Zrínyi Miklós gróf levelezéséből kitűnik ennek a gátlástalan vagyonszerzésnek minden kísérőjelensége – a pörösködés, a sértő hangnem, a zsarolás, a fenyegetőzés.

Íme egy kis áttekintés ügyleteiről: A vranai (eurániai) perjelség tengerparti birtokait zálogba vette, de megtartotta magának; a korbaviai grófság főbb birtoka örökösödési szerződés révén lett az övé; az Erdődy- és a Széchy örökséges eljegyzés útján meg nem eléggé tisztázott körülmények között jutott hozzá; az ozalyi Frangepán-birtok, amelyhez nem kevesebb mint 25 vár tartozott, Frangepán Katalinnal kötött házassága révén került birtokába; Medvevárat, akárcsak Muraközt Csáktornyával és Légráddal együtt, királyi adományként nyerte; az előbbiekben már leírt módon jutott hozzá szlavóniai, Zala, Somogy és Vas megyei birtokaihoz is.

Mindezt az akkori büntetőjogi gyakorlat engedélyezte, sőt támogatta is, mert a török elleni küzdelem erőforrásait növelte, biztos kezekbe helyezte. A közjó és a haza védelme érdekében történt a javak koncentrálása – így okoskodtak a XVI. század vezető emberei.

Mai szemmel nézve ez nem tűnik éppen ésszerűnek, de a dologban mégis az a legszebb, hogy Zrínyi Miklós életével, de főleg önfeláldozásával, mintha igazolta volna ezt a felfogást: amikor Szigetvárból már kő kövön nem maradt, a kétezerötszáz főnyi védősereg pedig háromszáz főre apadt, vitézeivel együtt kirohant a romok közül, rendet vágott az ellenség soraiban, majd hősi halált halt a „végső nyomorúságba jutott édes hazáért".

A történészek ehhez még hozzátették: „Ha görög vagy római lett volna Zrínyi (...), századok óta az egész világ ismerné, és iskolában tanítaná."

*

Maradjunk még egy röpke pillanatig a fenti tárgynál: a Zrínyiek fölött ugyanis, nemzedékeken át, sötét felhőként tornyosult a török veszély, az ottománok elleni küzdelem kényszere. Ott éltek a végeken a „török torkában", két világ mezsgyéjén, „nagy két császár birodalmi közt".

Hogyan tekintett a török kérdésre, az ellenállás megszervezésére a másik Zrínyi Miklós, a dédunoka, a költő, a hadvezér és korának legnagyobb magyar politikusa? Ő elsősorban a szavak embere volt, pennával küzdött a török ellen, mozgósította honfitársait az egységes fellépésre. A *Szigeti veszedelem*ben megénekelte, példaképpé emelte dédapjának önfeláldozó hőstettét, előrelátó államférfiként pedig kéziratban terjesztette a *Török áfium ellen való orvosság* című programadó kiáltványát. De azért nemcsak a tollat forgatta kiváló sikerrel, hanem a szablyát is. Emlékezetes marad az 1664. évi, nagy európai visszhangot is keltett téli hadjárata, amikor is ötezer főnyi lovas csapatával mélyen benyomult az ellenség területére, s felégette az

A zágrábi Zrínyi-ház

eszéki gerendahidat, amely a törökök felvonulási útjának kiemelkedően fontos létesítménye volt.

A dédapának és a dédunokának a török kérdésben sok érintőpontja volt, de természetesen eltérések is kimutathatóak, már azért is, mert más-más korban éltek. Így volt ez példának okáért a hadsereg kérdésében. A szigeti hős, a korszellem szabályai szerint, a nemesi és rendi erőkre támaszkodott, ez a réteg volt az idő tájt a „magyar nemzet", a társadalom pillére, meg hát igyekezett olyan anyagi alapot teremteni, amely majd lehetővé teszi a nagyobb számú zsoldos sereg felállítását.

Zrínyi Miklós, a költő és a hadvezér gondolatkörét már a nemzeti hadsereg megteremtésének lehetősége foglalkoztatta, kitartóan bizonygatta és hirdette, hogy a parasztság mozgósítása nélkül nem lehet a törököt kiűzni, majd később még hozzáfűzte azt is, hogy enélkül a Habsburg-függéstől sem lehet megszabadulni (ez a felismerés Rákóczi, majd Kossuth gondolatvilágának is a része lett).

Alighanem ezzel a meglátással magyarázható Zrínyi viszonyulása az évekig tartó horvátországi parasztmozgalmakhoz, meg hát feltehetően szociális érzékenysége is.

1653 derekán Zágráb környékén és Szlavóniában jobbágylázadás tört ki, Erdődy Imre gróftól minden jobbágymunkát és jövedelmet megtagadtak a pórnépek, várát elfoglalták. Zrínyi horvát bánként békés rendezést, emberséges orvoslást javasolt, s 1654-ben egyezségre is jutott a felkelőkkel. „A parasztoknak előírtuk, hogyan szolgáljanak, Imre grófnak, hogy hogyan kormányozzon" – tájékoztatta a császárt. A földesurak azonban megtagadták a szerződés alkalmazását, megtorlásért kiáltottak.

Az udvar melléjük állt, s az 1655. évi pozsonyi országgyűlésen törvényt hoztak a lázadók ellen, s elrendelték, hogy a felkelést, királyi karhatalom segítségével, mindenáron el kell fojtani.

Erdődy emberei 1656 őszén elfogták Nikola Babicsot, Matija Gubec utódát, akinek kilétéről, sorsáról a horvát források is hallgatnak. Nem kétséges azonban, hogy kegyetlenül elbántak vele, hiszen az előbb említett törvénycikk azt is kimondta, hogy a lázadás vezetőit „... ha fegyveres ellenállás nélkül adják is fel magukat (...) vezéreiket mindamellett, a további lázadás okainak megszüntetése végett, halállal kell büntetni..."

A törvény szigora azonban nem törte le a Száva menti parasztmozgalmakat, még évekig eltartottak, mert a jobbágyok helyzete tényleg tűrhetetlen volt. A budai basa még 1631-ben megírta a nádornak, hogy a rája olyan, „mint egy juhnyáj, amely kétfelé adja tejét, két (török és magyar) sereget kell kitartaniok. Ti annyira elnyomjátok őket, hogy nemcsak a két sereget nem, de magukat sem tarthatják fenn".

1658-ban ismét Zrínyi lépett színre, és újra tárgyalásokat kezdeményezett, 1659-ben pedig vérontás nélkül „lecsendesítette" a lázadókat. Államférfiként tette dolgát, a jövő, az eljövendő nemzeti hadsereg reményében cselekedett. Személyes tragédiája is, hogy ezt nem tudta elérni, s a parasztok helyzete sem változott...

*

Csáktornyát (Čakovec) a horvátok visszahódították maguknak, a magyar lakosság erősen fogyófélben van (az 1992-ben kiadott *Magyar helységnév-azonosító szótár* szerint 2433-an vannak, a *Révai új lexikonán*ak 1999. évi 4. kötete szerint már csak 1778-an). Zágorec-Csuka Judit 2003-ban kiadott könyvében azt állítja, hogy „Csáktornyának és környékének nincsen magyar kötődésű lakossága". A helyi múzeummá alakított Zrínyi-várkastély őre néhány magyar szót ejt, nyilván udvariasságból, hogy jobb kedvre derítse a „magyari" látogatót.

Az 1904-ben emelt Zrínyi-emlékoszlop épen megúszta a háborút, a határváltozásokat. A nyolc méter magas, haraszti kőből faragott oszlop tetején egy ércbe öntött, kiterjesztett szárnyú turulmadár áll, karmaiban lantot és kardot tart. A honfoglaló magyarok eme totemállatát a millenniumi években igen sok emlékművön örökítették meg. A tartóoszlop alját egy méter átmérőjű Zrínyi-bronz domborű díszíti. (Szász Gyula alkotása.) Amikor a XX. század legelején leleplezték az emlékművet, Zrínyi mellképe alatt ez a felirat állt: gróf Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér, valamivel lejjebb pedig: „Ne bántsd a magyart!" A hátsó lapon kőbe vésték a *Szigeti veszedelem* két sorát: „Híremet nemcsak keresem pennámmal,/Hanem rettenetes bajvívó szablyámmal!"

A Zrínyi-oszlopon ma csak horvát felirat olvasható.

A csáktornyai vármúzeum kiállítótermében még egy emlékmű látható. Ez valójában egy feliratos kőoszlop, amely a kursaneci erdőben állt azon a helyen, ahol Zrínyi Miklóst, a költőt egy vadkan halálra sebezte. Az 1930. évi nagy drávai árvíz elől előbb a Varasdi Múzeumba mentették, majd később ide került, a csáktornyai régiségek gyűjteményébe.

A múzeum egyébként elég szegényes, a Zrínyi-hagyatékból alig maradt valami: az egykori nagy pompának se híre, se hamva. Folyosóit valamikor vadásztrófeák, a törököktől zsákmányolt lófarkas zászlók, művészien kovácsolt fegyverek, értékes szpáhi-kardok, ezüstös, hosszú csövű janicsárpuskák meg tatár szúrófegyverek díszítették.

A belső lakosztályok fényűzően voltak berendezve: brokáttal és atlasszal kárpitozott faragott bútorokkal, hatalmas szekrényekkel telis-tele prémes ruhákkal, perzsa- és török szőnyegekkel, drága tükrökkel, hímzett és csipkés ágyneművel, márványból faragott kandallókkal, kívülről fűtött csempekályhákkal. Mindenütt címeres és festett ablaküvegek, amelyeknek darabjait ólomkeret tartja egybe. A falakon véges-végig az európai barokk mesterek festményei.

A vár előtt dárdavégre szúrt török fejek száradnak a napon, de bent a ház lakóit nem zavarja az ilyen ijesztő látvány: az erkélyek virágba borultak, a nyitott kerti lugasokat a zöld uralja.

A ház jellegzetessége és egyúttal legnagyobb ékessége a költő dolgozószobája és könyvtára. A Velencében vásárolt államelméleti és hadászati munkák mellett latin klasszikusok, friss európai irodalmi művek, de kertészeti és kereskedelmi szakkönyvek is sorakoznak a polcokon.

Egy politikus és egy hadvezér, a kor vezető értelmiségijének gondosan válogatott bibliotékája ez, ebben a műhelyben született a poéta és a prózaíró több, ma is számon tartott műve.

A várkastély egykori fényéből szinte semmi sem maradt. Amikor 1671-ben a költő öccsét, Zrínyi Pétert, a horvát bánt több összeesküvő társával együtt lefejezték Bécsújhelyen, vagyonát is elkobozták. A csáktornyai várat egy osztrák generális katonái megszállták, kifosztották, a legszebb holmikat a parancsnok megtartotta magának, a legértékesebbeket pedig II. Lipót császár udvarába szállíttatta.

Muraköz, Csáktornyával együtt, később Festetics György birtokába került, úgy is mondhatnánk, hogy újjászületett, de ez már egy másik történet.

*

A „fejedelmi fényben úszó" csáktornyai várkastélyt 1661-ben felkereste Evlija Cselebi, a híres török utazó. A boszniai kormányzó, Melek Ahmed basa, aki az örökös vándor anyai nagybátyja volt, azzal bízta meg, hogy a gyaurok földjén keresse fel gróf Zrínyi Miklóst (a török források Zerin-oglunak nevezték, s bánnak, sőt még királynak is szólították), s váltsa ki az egyik fontos törököt – Behke várának kapitányát – Zrínyi fogságából. Maga a szultán közölte a boszniai kormányzóval, hogy ne sajnálja a váltságdíjat (Cselebi hol 40 000, hol 87 000 piasztert emleget). „A váltságdíjat – írja a szultán – császári kincstáramból kapod meg. A kapitányt okvetlen kiszabadítsd, és Portámra küldjed, hogy azon végek ügyeire vonatkozólag némi megbeszélések történjenek."

Cselebi Banjalukából indult Csáktornyára, hatvan válogatott lovassal, tizenkét „szerémi kocsival" megpakolva. A túlzó, nagyot mondó utas feljegyzései olykor szabályos kémjelentések, így például leírja, hogy érkezésüket a „tarisznyavárak" legénysége idejében jelezte, mégpedig úgy, hogy „a Mura, Dráva, Száva partján levő háromszázhatvanhét (!?) vigyázó toronyból ágyúztak..."

Kötésgerincek a Zrínyi-könyvtárból

Csáktornya előtt az egész lakosság fekete tömegben jött ki, s doboltak, trombitáltak; midőn pedig a vár alá érkeztünk, egy kanóccal kétezer ágyút sütöttek el... (Zrínyinek zömmel a töröktől zsákmányolt ágyúi voltak, a kincstártól húsz-harminc ágyúnál többet nem kapott, saját pénzén tízet öntetett, s a nyugati országokból is küldtek részére néhányat. Ennyit Cselebi „adatairól". Nem valószínű, hogy a kémjelentéseknek minősített feljegyzéseit a török hadvezetés bármire is felhasználhatta, korrajznak viszont – leszámítva lódításait – nagyszerűek.)

A váltságdíj átadása és a fogoly kiszabadítása annak rendje-módja szerint történt. „A bátor bán tisztátlan kezébe" először a basa levele került, a váltságdíj kifizetése után pedig elővezették a foglyot, aki „a lábán levő húsz oka súlyú vasat nem birván, lassan jött". Talán még arról is be kellene számolni, hogy Zrínyi a török basától egy művészi kivitelű, selyemfestésű imaszőnyeget, egy selyemfestésű bámulatos díványszőnyeget és egy ergevani posztóból készült prémes felsőruhát kapott, ő viszont sokkal bőkezűbb volt: hat lóval együtt egy frengi bársonnyal bélelt üveges hintót, tíz pár arannyal kivert csövű, karikákkal forgó puskát, tíz vég paszomántos posztót és ötven pár festett német kurta köpenyt adott Bosznia kormányzójának, s mindezt még kiegészítette tíz darab bagaria bőrrel és tíz darab német medvebőrrel. Mindezt jegyzékbe vette, s így adta át Cselebinek, aki személyesen is kapott „egy erszény útiköltséget, tíz vég posztót és tíz pár puskát".

POETÆ LATINI

1 Maphæi S.R.E. Cardi: Barberini nunc Vrbani PP. VIII Poemata libri in raba pulchra decorati in 4to.

2 Jacobi ALSIPIS Tomasini Petrarcha, ex editione Lunæ Comitis.

3 Emanuelis Thesauri Elogia & Carmina. Liber in unus in 4

4 Victoria Sarkandigerhana Georgio Comiti Zrini, & aliis quibusdam Regni Proceribus uéritibus dicata à Friderico Latomo F. libellus unus in 4

5 Centuria Chymica, hoc est Tractatus Aureus de lapide Philosophorum carmine conscriptus ab Authore Anonymo:

6 Homeri Odyßea Metaphrasé Raphaele Volaterrano quam diligentissime excusa in 8.

7 Homeri Odyssea eiusdem Batrachomyomachia, hymni aliq; eius opuscula, seu catalecta in 8.

8 Homeri Ilias, seu potius omnia illius quæ extant opera. in 8.

9 Homeri Odyssea eiusdem Batrachomyomachia, Hymni aliq; eius opuscula seu Catalecta in 8.

10 Hesiodi Ascræi quæ extant, ex recensione viri clarissimi Lamberti Bardai, in eiusdem Theologiam Commentarios, opera & studio Cornelii Schreuelij. Liber nonus in membrana alba in 8.

11 Pub: Ouidij Nasonis metamorphoseon libri quindecim, denuo diligenter argumentis, compendiariis, & nonnullis similibus marginalibus & Dyderici Longolij illustrati.

12 Pub: Ouidij Nasonis metamorphoseon libri XV. in singulos quosq; fabulas argumentis

13 Eiusdem, metamorphoseon libri 15. in 12.

14 Pub: Ouidij Nasonis operum Tomus 2, metamorphoseon lib. 15 & in 3tin: cum notis selectissimis uiriorum recuratæ Cornelio Schreuelio. Liber nonus sed confusus in

15 Publij Ouidij Nasonis amatoria in fo. 8.

16 Publij Ouidij Nasonis operum Tom. I. Epist: Heroidum de arte amandi &c. liber nonus in 8

17 Pub: Ouidij Nasonis operum Tom: 3. Fastor Lib. Tristium de Ponto &c. libri nonus.

18 M. Annæus Lucanus de Bello Ciuili cum Hugo Grotij Farnabij notis integris, & uariorum selectis recuratæ Corn: Schreuelio. Liber nonus.

19 M. Annæi Lucani de Bello Ciuili libri decem, eiusdem uita in fine operis.

20 Opera P. Virgilij Maronis

21 P. Virgilij Maronis Opera cum notis Thomæ Farnabij libellus parvus in 12.

22 Idem, in parua quantitate.

23 Idem, in eadem quantitate.

24 Papinij Surculij Statij opera quæ extant, Sylularum libri 5. Thebaidos lib. 12 Achilleidos libri 5.

25 Casparis Barlei Antuerpiani, Poemata, editio 5. altera plus parte auctior parte 3. Hora,

Latin költők művei a Bibliotheca Zriniana eredeti katalógusában

Ide kívánkozik még a török utazó leírása Csáktornyáról. „A Dráva folyótól egy állomásnyira – közli Cselebi –, rétekkel borított, termékeny földön, ötszög alakú, kőépületű erős vár ez, mely a királyok vágyódásának tárgya. Benn a várban tízezer (!?) kőépületű szép ház van, amelyek mind különféle keramittal vannak fedve. Különösen a herceg (azaz Zrínyi) palotája és hét kapitány palotája érdemes a megtekintésre. Összes utcái sakktábla alakú széles utak; kétezer boltja van (!?), s negyven templomot számláltam meg benne; vásárterei nagyon tágasak és tiszták..."

A nagyotmondás nagymestere így látta a magyar és a török világot Magyarországon a XVII. század hatvanas éveiben.

*

Már szóba került az a közismert tény, hogy gróf Zrínyi Miklós, a költő és a hadvezér egy sebzett vadkan áldozata lett 1664. november 18-án a kursaneci erdőben megtartott vadászaton. Egy korabeli forrás szerint egy „erdei disznó szétmarcangolta".

Az eset egykori leírását, a szemtanú hitelességével, a Zrínyi-ház vendége, gróf Bethlen Miklós adta meg: „... a sűrűbe befuték én, hát ott fekszik, még a balkezében, amint tetszett, a pulsus gyengén vert, de szeme sem volt nyitva, sem szólott, csak meghala".

A szemtanúk szerint Zrínyi a Paka nevű vadásza után „bément a disznó vérin az erdőbe", ahonnan csakhamar jajszó hallatszott. Az oda futó két hajtónak volt mit látnia: Paka egy „horgas fára" mászott, Zrínyi pedig arccal a földön feküdt, rajta a bősz kan agyarával döfdöste a fejét, véres sebeket ejtve rajta. Egy puskalövés riasztotta el onnan.

A sérüléseket Bethlen így írta le: „... kettő semmi, hanem a harmadik jobb felől a fülén alól a nyaka csigájánál ment bé s elé a torka felé ment, és a nyakra járó minden inakat kettészakasztotta; az ölte meg, a vére elmenvén..."

Az élettelen testet egy üveghintóba tették. „Én az ablaknál ülék – írja Bethlen –, és hazáig fejét, mejjét tartottam. Otthon fehér bársony dolmányba öltöztették, és osztán eresztették a feleségét hozzája, aki eszén sem volt buvában. Így lőn vége Zríni Miklósnak; csuda, olyan vitéz sem lőtt, sem vágott a kanhoz, stuc (puskafajta), spádély (rövid, széles pengéjű kés) lévén nála."

Ez az utóbbi mondat mintha a későbbi találgatások forrása lett volna. De nemcsak Bethlen tartotta furcsának a halál körülményeit, egy korabeli siratóének is így fogalmaz: „Nagy vadon erdőben, kit kevés szem látott,/Tsak Isten tudhattya, miként lett halálod." A gyanú természetszerűleg a Habsburgok felé terelődött, nekik érdekük fűződött ahhoz, hogy eltegyék láb alól. Az ellenük táplált ellenszenv még egy ilyen képtelen állítást is eredményezett: Zrínyivel a bécsi udvar által „felbérelt" vadkan végzett.

Dervarics Kálmán, egy XIX. században élt helytörténész a mendemondákat „tudományos kutatásokkal" igyekezett igazolni. Állítása szerint, amelyet azonban nem sikerült érvekkel alátámasztania, Zrínyit a Habsburgok bérence, Paka vadász ölte meg. A Habsburg-ellenesség termékeny táptalaján keletkezett ez a tetszetősnek is

A költő két ex-librise: 1646-ból (balra) és 1652-ből (jobbra). Elias Wideman rézmetszete a költőről és hadvezérről

mondható áltörténeti mítosz. A történelemtudomány Zrínyi haláláról ma sem tud többet mondani, mint amennyit gróf Bethlen Miklós erről leírt önéletrajzában.

Zrínyi Miklós halála nem úgy következett be, ahogy maga is szerette volna: a csatamezőn, karddal a kezében, ami a dédapának, a szigetvári hősnek megadatott. Mint ahogy a három részre szakadt ország újraegyesítésének álma is reménytelen ügy volt az ő korában. Erre már halála előtt, nem kis keserűséggel, rádöbbent, s az országos ügyek intézése helyett vadászatokkal töltötte idejét...

*

A csáktornyai vármúzeum őre rámutat a terem egyik szegletének üres falára, és közli: itt függött gróf Zrínyi Miklósnak, a költő és a hadvezér nevelőanyjának kb. 20x30 cm nagyságú képmása. „Néhány évvel előbb tűnt el – mondja –, valaki kabátja alá rejtette és ellopta." Ahogy kiveszem szavaiból, rézmetszetről készített levonat lehetett. Minden kísérletem, hogy valahol máshol a nyomára jussak, zátonyra futott: vagy elnyelték a századok, vagy lappang valahol. Bár az is lehet, hogy valamelyik lelőhelye elkerülte a figyelmemet, mivel mindvégig műkedvelőként jártam a Zrínyiek nyomában.

A nevelőanya a szomszédos birtok nagyasszonya volt, Batthyányné Lobkovitz-Poppel Éva, aki egyébként több szálon is rokon a Zrínyieknek. Amikor hírül vette, hogy az ötéves Péter (a későbbi bán) és a hatéves Miklós (a költő és a hadvezér) árván maradt, tüstént Csáktornyán termett, és pártfogásba vette őket. A két fiú közös leveleikben – amelyeket természetesen az íródeákok fogalmaztak, s ők csak bizonytalan gyermekkézzel aláírták – „legkedvesebb anyjuknak", „a mi szerelmes nénénkasszonyunk"-nak szólítják őt. „A vásárfiát megszolgáljuk Nagyságodnak, melyet jónévön vevén, az Nagyságod egészségéért elköltük" – írják az egyikben.

A két Zrínyi fivér neveltetését csakhamar az állam vette kezébe, az udvar által kinevezett gyámok viselték gondjukat, de Poppel Éva szerető gondoskodása a serdülő években meghatározta a két árva emberséges emberré válását (anyjuk, Széchy Mária, viszonylag fiatalon halt meg, apjuk, Zrínyi György sem töltötte még be a harmincat, amikor hirtelen távozott az élők sorából, ami elég ok volt, hogy felkeltse a mérgezés gyanúját).

A Zrínyi-családban, de a tágabb rokonságban is, jelentős szerepük volt a Zrínyi feleségeknek, meg a Zrínyi lányoknak is. A szigetvári hősnek például hét élő lánya volt: Ilona, Kata, Dorica, Orsolya, Borbála, Margit és Magdolna. Valamennyien jó partikat csináltak, de leánykorukban – nem nehéz elképzelni – hangos volt tőlük a vár, különösen a farsang és a szüret idején, s milyen pézsma- és ámbraillat úszott a levegőben, ha kérők érkeztek... Közülük legtöbbre Ilona vitte: II. Rákóczi Ferenc feleségeként, Munkács várának hős védőjeként országos hírnévre tett szert.

A feleségek osztoztak a Zrínyi fivérek tragikus sorsában: a törékeny Löbl Mária Zsófia, gróf Zrínyi Miklós második neje, mély gyászba esett, amikor a vadkan halálra sebezte férjét, a költőt és a hadvezért, a magyar nép nagy reménységét; Frangepán Katalinnak, Zrínyi Péter horvát bán hitvesének pedig át kellett élnie azokat a pillanatokat, amikor férjeurát lefejezték a bécsújhelyi vesztőhelyen, s megbékélnie a veszteséggel (Frangepán Katalin természetesen nem azonos azzal a névrokonával, aki a szigeti hős felesége volt, neki pedig dédanyja).

*

Nem tisztem az irodalomtörténeti méltatás, ezért, kisegítőként hadd álljon itt néhány sor Bori Imrétől. „Az az irodalmiság – írja *A jugoszláviai magyar irodalom történetében* –, amelynek rajzát adtuk, s amely mind fogantatásában, mind ihletének természetében a lehető legszorosabban tapad egy aránylag keskeny kelet-európai irányba húzódó területhez Zalánkeméntől Lendváig, Zrínyi Miklós művében lobbant a legnagyobbat... A régi magyar irodalom és politikai gondolkodás évszázados tapasztalatai összegeződtek ekkor, s ezek között szinte hiánytalanul adva voltak azok is, amelyeket eddigi szemlénk során már érintettünk...

Csáktornya ekkor kapta meg kivételes szerepét mind a magyar politikai, mind pedig szellemi életben: otthona és ihlető forrása az irodalmi terveket melengető fiatalembernek, majd politikai irányának megszabásában játszott döntő szerepet sajátos fekvéséből következően: a török határ közelében, nagy kereskedelmi utak mentén, a tengerpart és Magyarország felé egyaránt kapukat tárón, a Habsburg-hatalom érdeklődésének körén belül, de elég távol, hogy a családi érdekű Zrínyi-politika messzebbre tekintve, országos érdekeket is szem előtt tarthasson...

Összegező műve a huszonöt éves korában írott *Szigeti veszedelem* című eposza, s minthogy egészen fiatalon, néhány pásztori költemény megírása után fogott hozzá, s még nem a kiművelt ember alkotta meg, akivé majd válik, lehetővé teszi, hogy a helyi irodalmi és családi hagyományokat is számba vegyük hősköltemények mind eszmerendszerében, mind pedig nyelvi, verselésbeli, általában költői megoldásaiban. Gondolatiságának széleskörűségét, egyetemességét ugyanis egy aránylag kisebb sugarú, Csáktornya köré rajzolható szellemi kör sugározza..."

*

Csáktornya a XVI. században (korabeli metszet)

Van már húsz-egynéhány éve, hogy bekopogtattam a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Nacionalna i sveučilišna biblioteka) kézirattárának és különgyűjteményeinek vezetőjéhez, dr. Dražen Budiša egyetemi tanárhoz, s két protezsálóra is hivatkozva, engedélyt kértem, hogy a bibliotéka féltve őrzött, páncélozott trezorjába megtekintsem a Zrínyi-könyvtárat. A nyomaték kedvéért asztalára tettem személyazonossági és újságíró-igazolványomat, de még az útlevelemet is. Ezeket udvariasan elhárította, elegendőnek találta a két ismert személy jótállását. Még azt is közöltem vele, hogy nem vagyok Zrínyi-kutató, hanem csak egy kíváncsi jugoszláviai magyar zsurnaliszta, akit érdekel, hogy hogyan is nézett ki egy XVII. századi művelt főúr, a kor vezető literátorának és mellőzött államférfiának könyvtára (Budiša már annak idején vezető ellenzéki politikus volt, szigorúan ellenőrzött, később pedig egy horvát párt elnökeként fényes pályát futott be, de a választásokon elszenvedett veresége miatt, visszavonult).

Nem volna persze nehéz olvasmányaim alapján elképzelni (legutóbb, 1979-ben, a budapesti *Új Tükörben* olvastam Kovács Sándor Iván tudósítását Zrínyi Miklós könyvtárában címmel), hogy milyen is lehetett egy háromszázötven éves könyvtár, de azért egészen más látni is azt, érzékelni a polcokon sorakozó könyvek színeit, sajátos illatát, netalán kézbe is venni egyiket-másikat.

A látvány tüneményes volt, a benyomás lenyűgöző, nyilván azért is, mert az érdeklődő tudta: ezeket a foliánsokat gyakran forgatta a poéta és a prózaíró (szövegeinek forrásait kimutatták a kutatók). De mintha jelenlétét is érezni lehetett volna a

levegőben, alighanem most is a magukra hagyott végekért aggódott, bár lehet, hogy ez csak a peremvidéken élő kisebbségi ember beteges képzete volt, amelytől szabadulni nem tud: megüli hétköznapjait és ünnepeit.

Megkérem kísérőmet – ha már nekem tilos –, hogy emeljen le a polcról egy könyvet, amely számára a legkedvesebbek közé tartozik. Történelemtanár lévén azonnal Malvezzi *Tacitus kommentárjai*hoz nyúl, amely telis-tele van Zrínyi bejegyzéseivel. Ezekkel a beírásokkal kapcsolatban írta Kardos Tibor, hogy „feltisztult előttünk az út, amely Mátyás királyhoz vitte őt", azaz ez volt az egyik „segédkönyv", amelyet a *Mátyás királyról való elmélkedések* című munkájának megírásakor gyakran használt. Zrínyi nagy tisztelője volt az „igazságosnak", egy ilyen formátumú életférfit szeretett volna látni az egyesített és önálló Magyarország élén, s ezt Bethlen Gábor személyében vélte megtalálni. Mátyásban a nemzeti uralkodó eszményképét írta le: „... Sok száz esztendeig kell fáradoznia a természetnek, meddig formálhat olyan embert, aki világ és országok megbotránkoztatásának gyógyítója legyen, s maga nemzetének megvilágosítója. Ilyen vala a mi jó Mátyás királyunk, aki mellé avagy igen kevés, avagy senki a keresztyén királyok közül, kik utánna voltak, ne álljon hasonlatosságért, mert bizony megocsúsodik érdeme Mátyás mellett."

Zrínyi rendkívül figyelmes olvasó volt. „... Majdnem mindegyik könyvét ellátott oldaljegyzetekkel – írta már Kanyaró Ferenc is, a méltatlanul mellőzött XIX. századi Zrínyi-kutató –, s meglepő, mily bölcsészeti szellem vonul keresztül mind a jegyzeteken, melyekben politikai, történelmi, filozófiai, hadászati reflexiókon kívül, itt-ott költői lángeszének is adja tanújelét."

A nagy témák mellett a köznapiak is érdeklik, így nagyon sok bejegyzése van egy kertművelési könyvben (Vincenzo Tanara L'economia del cittadino in villa, Bologna, 1651), mégpedig horvát–magyar kétnyelvűséggel. „Egy tagban vagyon jó körtvik (körtvély, körte) – írja –, akiről kellene tavasszal hozatni ótani való részüket." Más helyen közli, hogy „Pri Kollarichu koszmache hruške", vagyis egy bizonyos Kollaricsnak „szőrös" körtéi vannak. Megjegyzi még, hogy egyik szőlőskertjében „nagy telelő körtvély", a másikban „édes apró körtvély", a harmadikban pedig „gozpodske hruške" (császárkörte?) terem. De említést tesz „kecskecsecsű" szőlőről, „édes almáról", „spanier meggyről", továbbá fekete muskotályról, nagy szilváról, gesztenyéről.

Külön története van – meg hát különös és elszomorító is –, hogy a Zrínyi-könyvtár milyen körülmények között került Zágrábba (bár ott is jó helyen van). A magyar tudományosság már 1873 óta tudott a Zrínyi-könyvtár fennmaradásáról és hollétéről. Toldy Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára meg is indította tudományos feldolgozását. 1890-ben Pulszky Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója értesült a könyvtár tulajdonosának haláláról, meg arról is, hogy az örökösök a hagyatékot árverésre kívánják bocsátani. Azonnal megbízottat küldött a helyszínre, de ő elkésett: a gyűjtemény az egyik fürge bécsi antikvárius kezébe került. Majláth Béla történész, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának őre

A felújított csáktornyai vár napjainkban

Bécsben felkereste a nagy szakértelemmel bíró régiségkereskedőt, aki az egybehagyott könyvtárért borsos árat kért. Az intézmények és magángyűjtők drágállták a felkínált gyűjteményt, de nem akadt egy értő mecénás sem, aki a zsebébe nyúlt volna, vagy művelődéspolitikus, aki állami pénzt teremtett volna elő. A határozatlanságot, a garasoskodást kihasználva a horvát kormány 12 000 forintért megvette, s a nagy értékű kollekciót átadta a zágrábi Egyetemi Könyvtárnak.

A magyar tudományosság, hosszú évtizedek után, újra „birtokba vette" a könnyelműen elkótyavetyélt hagyatékot: *A Bibliotheca Zriniana története és állománya* címmel, 1991-ben, Klaniczay Tibor szerkesztésében megjelent egy korszakos könyv, amelyben Hauser Gábor, Kovács Sándor Iván, Monok István, Orlovszky Géza és maga a szerkesztő összegezte a Zrínyi-kutatás eredményeit, s pontos képet adott a felbecsülhetetlen értékű könyvtár egykori és mostani állományáról. 731 részben meglevő, részben elveszett kötet könyvészeti leírását tették közzé, s ezzel megadták a további Zrínyi-kutatások kulcsát is.

A hála és az elismerés az öttagú munkaközösséget illeti meg: nélkülözhetetlen munkát adtak ki kezükből, s egyúttal pontot tettek a korábbi nemzedékek vétkes könnyelműségére is.

*

Nemegyszer álltam lebilincselve Madarász Viktor *Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben* című festménye előtt a budapesti Nemzeti Galériában. Egy gazdag rézgyáros fia Párizsban, 1864-ben festette meg ezt a történelmi tablót, amelyre a francia főváros művészvilága és műbírálói azonnal felfigyeltek, aranyéremmel tüntették ki, ami nagy szó, mert a fény városát már akkor „vászontömeg" árasztotta el, módfelett nehéz volt az érvényesülés. A hazai elismerés azonban elmaradt, majd csak a két háború között és a második világháború után „fedezték fel" igazán, s a legnagyobbaknak kijáró magasságokba helyezték.

Nem mulasztottam el azt sem, hogy látogatásom előtt vagy után újra meg újra elolvassam Lyka Károly értékelését, de leírását is. „A Zrínyi és a Frangepán kép – írja – vasra verve, egy asztal mellett ülve mutatja a két halálra ítélt jó barátot. A kép bal sarkába csoportosította az ítélet végrehajtóit a két pappal, a kép jobb oldala felé helyezte a két elítéltet, szemben a nagy ablakkal, amelyen bőven árad be a világosság. Az elítéltek ezzel árnyékba kerültek, de ez az árnyék világos, átlátszó, arcuk jellemvonásait nem takarja el. Frangepán megadóan tekint kék szemével Zrínyire, akinek erélyes arca bátorítóan fordul barátja felé. Az ablak világos foltja s az alakok tompított színe itt ellentétbe van állítva, de az alakok testtartása és a padolat kockaköveinek merev vonalai is kontrasztot adnak. A művész itt méltóságteljes apoteózisát adta a nemzeti szabadságért vívott harc vértanúinak."

A két horvát főurat, Frangepán Ferenc Kristóf grófot, a nagy hírű család utolsó sarját és Zrínyi Péter bánt, a költő és a hadvezér öccsét Habsburg-ellenes összeesküvés vádjával, 1671 áprilisában fejezték le Bécsújhelyen. Nem volt kegyelem: Madarász a két elítéltet a siralomházban ábrázolja, minden túlzott érzelmesség, minden szónoki hév nélkül – tárgyilagos, de mégis emberi együttérzéssel. Lyka mondja is egy helyütt, hogy Madarász festménye „kevés beszédű, mint egy magyar közmondás".

Alighanem Zrínyi Miklósnak, a költőnek a példája bennük is fellobbantotta a szunnyadó literális hajlamot. Már volt arról szó, hogy Zrínyi Péter lefordította horvátra, Velencében pedig megjelentette bátyjának korszakos művét, a *Szigeti veszedelmet.* Frangepán Ferenc Kristóf szintén fordító, de egyben költő is. A börtönben kezdte fordítani Molière *Georges Dandin* című színművét, feleségéhez pedig szerelmes verseket írt, a testi szeretkezés forró vágyával, szokatlan szókimondással. „... Talán nem is gondolt arra, hogy majd más is olvashatja azokat, s emiatt maradt meg az erotika füstölgő lávája minden sorában" – írja Herceg János *Leányvári levelei*nek egyikében.

Halálának 200. évfordulóján, *Időt mulattató kertecske* címmel megjelentek szelídebb hangvételű versei, de ötven évvel később, az első világháború idején, napvilágot láttak erotikus költeményei is. A zágrábi Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia vezető emberei azonban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nemzeti hős nimbuszának árt az efféle szeméremsértő líra, s amilyen diszkréten csak lehetett, elkoboztatta ezt a költői hagyatékot. „... Frangepán Ferencet vérpadon tanulta meg látni a horvát köztudat. Hogy a hős is csak ember, sehol sem veszik szívesen tudomásul..." – állapítja meg Herceg János, nyilván hazai példákra is gondolva.

Két korabeli metszet Zrínyi haláláról

Még elképzelni sem tudom, hogy ezeknek ismeretében Madarász Viktor hogyan is festhette volna meg a két elítélt utolsó óráit? Megbirkózott volna-e azzal a felismeréssel, hogy legalább az egyik hős utolsó hónapjaiban és óráiban nem a hazájára gondolt elsősorban, hanem szeretett nőjére? Ha ilyesmire egyáltalán vállalkozik, képe jobb lett volna a mostaninál, vagy rosszabb? Nincs válasz ezekre a kérdésekre, ő alighanem nem is volt nyitott az erotikára, nyilvánosan semmi esetre...

*

Három évtizeddel a két híres Zrínyi, Miklós és Péter szerencsétlen, illetve erőszakos halála után a nevezetes család származásfájának két utolsó ága is letört: Zrínyi Ádám, a költő és a hadvezér egyetlen fia, 1691. augusztus 15-én, huszonnyolc éves korában elesett a véres szalánkeméni csatában, Zrínyi János, a horvát bán ugyancsak egyetlen fia pedig 1703. november 3-án, ötvenhárom éves korában, börtönben sínylődve pusztult el, embertelen körülmények között. A Habsburgok fellélegezhettek: velük kiveszett a dalmáciai Šubićokra visszavezethető, négyszáz éves múltra visszatekintő horvát–magyar família, amely különösen a XVI. és a XVII. században nagy szerepet vitt a katonai- és politikai életben, a magyar irodalom megteremtésében, a bécsi abszolutizmus elleni küzdelemben.

Nádasdy Ferenc, Frangepán Kristóf és Zrínyi Péter kivégzése Bécsújhelyen (korabeli metszet)

Zrínyi Ádám másfél éves volt, amikor a vadkan végzett apjával, Zrínyi János pedig huszonegy évesen vesztette el apját a vérpadon.

Mindkettőjük nevelését a bécsi udvar vette át, magához kívánta őket idomítani, mintegy igazolva ezúttal is, hogy „a birodalmi elemek idegenkedése, mint fenyegető felhő, ott borongott a Zrínyiek felett". Zrínyi Ádámot egy ideig verte is a hír, hogy osztrákká vált, elfelejtett magyarul, császári tisztként esett el. Takáts Sándor művelődéstörténész azonban a saját kezűleg magyarul írt levelei alapján kimutatta, hogy ez az állítás közönséges koholmány: ő Zrínyiként élt és halt meg, s nem Lőblként, anyja után, ahogy azt a fáma tartja.

A Zrínyi név egyébként a XVI. és XVII. században úgy csengett, mind Hunyadié a XV-ben. Érthető tehát, hogy a bécsi udvar maga mellé kívánta állítani Zrínyi Ádámot, egy időben még azt is fontolgatta, hogy kinevezi az osztrák zászló alatt küzdő magyar csapatok főparancsnokává, de ettől elállt: a birodalmi érdekekre nézve túl veszélyes lépés lett volna még a magyar csapatok névleges függetlenítése is, de kockázatosnak tűnt az is, hogy a főparancsnoki tisztet pont egy Zrínyire bízzák. Ez a mostani középszerű ember, átlagos katona és politikus, de hát az ördög nem alszik. Hát nem éppen az ő apja volt az, aki sürgette az állandó és önálló magyar hadsereg megteremtését, miközben olyanokat is leírt, hogy „méreg és veszedelem fekszik a bécsi ígéretek alatt".

Zrínyi és Frangepán a siralomházban (Madarász Viktor festménye 1864-ből)

A század legvéresebb csatájában, a szalánkeméniben, Zrínyi Ádám magyar zászlósúrként vett részt, saját, főleg horvátokból álló bandériuma élén, jóllehet a vicecolonellusi rang már születése pillanatától megillette őt.

A szelíd, dimbes-dombos szerémségi szőlőskertekben iszonyú öldöklés folyt: villogtak a kardok, csattogtak a csákányok, suhogtak a szekercék, süvítettek a harci bárdok. A szörnyű kavarodás kellős közepén, ahol már a pokol kapuja is megnyílt, keményen állta a sarat Zrínyi Ádám bandériuma, ő maga azonban reménytelen helyzetbe került: a török kilőtte alóla a lovat, s minden oldalról rátámadt. Legkedvesebb kapitánya, Balogh Gáspár és két vitéz hadnagya, Tánczos János és Varga Pál sietett volna segítségére, de már késő volt. Az egyik ádáz janicsár a jobbjában forgatott szablyájával mély nyaksebet ejtett rajta, baljával pedig, valahol a szíve táján, mellébe döfte jatagánját.

A bősz harci zajok, a vad csatakiáltások elnyelték Zrínyi Ádám halálhörgését.

Az ütközet után felkutatták holttestét, hazavitték, s a szentilonai családi sírboltba helyezték örök nyugalomra.

A csata kétszázadik évfordulója alkalmából, 1891-ben, az összecsapás színhelyén gránit emlékművet emeltek a sok ezer elesettnek, köztük Zrínyi Ádámnak is, az utolsó Zrínyi-sarjnak.

Ez volt a hivatalos álláspont, jóllehet akkor még élt Zrínyi Péter bán fia, Zrínyi János. Ő azonban, ítélet nélkül, életfogytiglani rabságban szenvedett, s így a bécsi felfogás szerint nem is létezett. Azzal a koholt váddal vetették tömlöcbe – „hitvány gyanú" alapján, ahogy Takáts Sándor fogalmaz –, hogy a törökökkel és a kurucok-

Zrínyi Ádám (Tobias Sadler rézmetszete)

kal paktált a Habsburgok ellen. Húsz évig sínylődött emberhez nem méltó körülmények között, s végül a grazi „börtönben penészében veszté eszét és életét 1704-ben".

Az utolsónak mondott Zrínyi Ádám eleste után a magyar kamara a Zrínyi-családot kihaltnak nyilvánította, s vagyonát a kincstár részére lefoglalta. „Szegény boldogult férjem még el sincs temetve, a kamarai tisztviselők máris erőszakkal foglalnak mindent" – írta egyik levelében Zrínyi Ádám özvegye. A kesergés persze nem segített: a kincstár rátette kezét a hatalmas kiterjedésű Zrínyi-birtokok maradványaira.

Az Adriától a Muraközig terjedő „birodalom" ezzel végképp megszűnt, mint ahogy a család is, bécsi segédlettel, kiveszett, nem egészen méltó körülmények között.

Odalett a vagyon, de a régi dicsőség még fénylik Ozalytól Szalánkeménig, él a történelemkönyvek és az irodalomtörténeti kötetek lapjain, népünk emlékezetében.

IRODALOM

A Bibliotheka Zriniana története és állománya, szerk.: Klaniczay Tibor, Bp., 1991; Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. Bp., 1944; Adriai tengernek Syrenaia, kiad. és utószó Kovács Sándor Iván, Bp., 1980 (hasonmás); Bene Sándor–Borián Gergely: Zrínyi és a vadkan, Bp., 1988; Bethlen Miklós, gróf önélet írása, bevezette és sajtó alá rendezte Tolnai Gábor. Bp., 1955; Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom története, Újvidék, 1998; Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987; Dervarics Kálmán: Gróf Zrínyi Miklós, a költő halála 1664-ben, Történelmi cáfolat. Szombathely, 1881; Enciklopedija Jugoslavije, I–VI., Zágráb, 1980–1990; Evlija Cselebi török vi-

lágutazó magyarországi utazásai 1660–1664, Bp., 1985; Herceg János: Összegyűjtött esszék, tanulmányok. Összegyűjtötte és az utószót írta Pastyik László, I–III. Tankönyvkiadó Intézet, Belgrád, 1999–2004; Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet, I–V. Bp., 1935–1936; Kovács Sándor Iván: Zrínyi Miklós könyvtárában. Új Tükör, 1979; Kovács Sándor Iván: Zrínyi-tanulmányok, Bp., 1979; Lyka Károly: Nemzeti romantika, Bp., 1982; Magyarország történeti kronológiája, I–IV., főszerkesztő Benda Kálmán, Bp., 1982–83; Moje drago srce, bevezető Budiša, Dražen, Zágráb, 1988 (Zrínyi Péter levele feleségéhez); Novaković, Đuro: Mađarska i hrvatska „Zrinijada", Zágráb, 1967; Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós (a költő) 1620–1664., I–V., Bp., 1896–1902; Takáts Sándor: Bajvívó magyarok, Bp., 1979; Takáts Sándor: Régi magyar nagyasszonyok, Bp., 1982; Újvári Zsuzsa: „Nagy két császár birodalmi között", Bp., 1984; Várkonyi Ágnes, R.: Katonamozgalmak, parasztlázadások Horvátországban. In: Magyarország története, 1526–1686. Főszerk. Pach Zsigmond Pál, Bp., 1985; Zagorec-Csuka Judit: A Zrínyiek nyomában, Pilisvörösvár, 2003; Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem, kiad. Kovács Sándor Iván–Bíró Péter, Bp., 1988; Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon. Bp., 1986.